

Inkerinsuomalaisen suomen kielen käyttö Pietarissa ja sen lähialueella

KAARINA MONONEN

Väitöksenalkajaisitelmä Helsingin yliopistossa 15. maaliskuuta 2013

Eläkö inkerinsuomi vielä? Puhutaanko entisellä Inkerinmaalla ylipäänsä nykyisin suomea? Miten kielenkäyttöä voi selvittää? Näihin kysymyksiin vastaaminen on syytä aloittaa historiasta. Tutkimukseni taustana on se, että suomea on puhuttu Inkerinmaan suomenkielissä kyläyhteisöissä vuosisatojen ajan. Inkerinmaa on Suomenlahden ja Laatokan välissä oleva alue, jonka Ruotsi sai vuoden 1617 Stolbovan rauhassa. Alue oli sotien seurauksena pitkälti autioitunut. Nyt se vähitellen suomenkielistyi ja luterilaistui, kun alueelle tuli siirtolaisia Suomesta; heille Inkeristä tuli kotimaa. Inkerin siirtyminen Venäjän vallan alle 1700-luvun alkupuolella toi monia muutoksia. Inkerinmaa hävisi hallinnollisena käsitteenä, alueelle muutti runsaasti venäläisiä ja Pietarin kaupungin perustaminen vaikutti monin tavoin myös maaseudun inkerinsuomalaisiin. Kuitenkin suomalaisuus ja suomen kieli säilyivät perinteisen maaseudun elämänmuodon ja erityisesti suomenkielisen luterilaisen kirkon vuoksi. Luterilainen uskonto erotti inkeriläiset venäläisistä ortodokseista: seka-avioliitot olivat harvinaisia. Suomesta muutaneita ja heidän jälkeläisiään on totuttu nimittämään inkerinsuomalaisiksi; samalla tavoinhan Amerikkaan muuttaneet suomalaiset ovat amerikansuomalaisia. Alueelle muutto jatkui aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka, mutta myöhemmin tulleet erottuivat yleensä ”Suomen maakkosina”, eli he olivat Suomen kansalaisia. (Ks. esim. Engman 1991; Nevalainen 1991, 1995; Savijärvi 2003; H. Sihvo 1991.)

Inkerin alueelle muodostuivat ajan kuluessa inkerin suomalaismurteet, jotka ovat lähellä Suomen kaakkoismurteita. Niistä käytetään usein yksinkertaista nimitystä inkerinsuomi, ja puhujat viittaavat niihin myös inkerin kielenä. On muistettava, että alue on aina ollut varsin monikielinen ja -kulttuurinen, mutta suomen kielellä on siellä aiemmin ollut vahva jalansija. Vaikka kylissä oltiinkin suomenkielisyssä ympäristössä, myös venäjänkielisiin oli luonnollisesti yhteyksiä ja venäjistä omaksuttiin lainasanoja.

Lainasanat tulivat suomalaistuneina osaksi suomenkielistä puheenpartta. Esimerkkinä mainittakoon sellaiset sanat kuin *rovatti*, *vunukka* ja *potuska*. Ne tarkoittavat sänkyä, lastenlasta ja tyynyä. Suomen kirjakieltä käytettiin julkisen elämän kielenä kirkoissa ja kouluissa, ja myös kirjakielestä tuli vaikutteita puhuttuun kieleen. (Savijärvi 2003; Kokko 2007: 38–41; Riionheimo 2007: 21.)

1900-luvun aikana kielellinen tilanne muuttui jyrkästi. Ensin Neuvostoliiton aikana suomen kieltä ja muita vähemmistökieliä tuettiin (Hakamies 2008: 140), mutta poliittisten toimien seurauksena alkoi inkerinsuomalaisten voimakas venäjänkielistyminen. Suomenkieliset koulut ja kirkot suljettiin 1930-luvulla ja suomesta tuli kielletty kieli (J. Sihvo 2000: 60–63; Suni 2000: 87). Toisen maailmansodan aikana väestö lisäksi karkotettiin asuinalueiltaan. Kyläyhteisöt hajosivat, ja myös seka-avioliitot yleistyivät. Venäjänkielisiä ilmauksia alettiin käyttää yhä enemmän myös suomenkielisen puheen keskellä. Jos perheessä oli yksikin täysin venäjänkielinen, suomen kielen käytöstä saattettiin luopua kokonaan myös kotona, toisinaan myös suomenkieliset vanhemmat alkoivat puhua lapsilleen venäjää. (Savijärvi 2003.)

Kielitilanteen nopea muutos käy ilmi jo yhden ihmisen kertomuksesta. Tutkimukseni mukana oleva noin 90-vuotias vanhus muistelee sitä, kuinka ennen lapsena elettiin suomenkielisten kanssa eikä äiti osannut yhtään sanaa venäjää. Sama henkilö kertoo myös useaan otteeseen tarinan siitä, kuinka huono venäjätaito paljasti hänet ei-venäläiseksi 1950-luvun sovhoosissa. Näin hän korostaa myös syntyperäistä suomen kielen osaamistaan.

Vain osa ympäri Neuvostoliittoa karkotetuista inkerinsuomalaisista palasi karkotusalueilta synnyinseuduilleen, kun se jälleen 1950-luvulla oli mahdollista. Hajaannuksen seurauksena inkerinsuomalaisten jälkeläisiä asuu nykyään ympäri maailmaa. Tutkimukseni kohdistuu kuitenkin juuri historiallisen Inkerinmaan sekä Pietarin alueeseen, ja selvitan sitä, kuinka jotkut tällä alueella asuvat, väljemmin tai tiiviimmin inkerinsuomalaisiksi lukeutuvat yksilöt käyttävät suomen kieltä. Ryhmä on Venäjän suomalaisista tunnetuin, ja aiemmin tehdyt eri alojen tutkimukset tarjoavat hyvää vertailupohjaa tarkastelulle. Ryhmärajojen häilyvyys ja tilanteisuus käyvät myös ilmi tutkimuksestani. Keskeistä on se, kuinka ihmiset itse mieltävät itsensä ja miten he määrittelevät puolestaan toisensa. Myös Inkerinmaa alueena elää ennen kaikkea mielikuvissa.

Tutkimukseeni on osallistunut eri-ikäisiä inkerinsuomalaistaustaisia. Nuorempia inkeriläisiä olen haastatellut kertaluontoisesti, mutta monia heistä olen tavannut muissakin yhteyksissä. Eniten aineistoa on eräästä vanhainkodista, jossa inkerinsuomalaisvanhukset elävät venäjänkielisten kanssa. Valtaosa talon asukkaista on tätä nykyä venäjänkielisiä, samoin henkilökunta. Nämä inkeriläisvanhukset ovat niitä, jotka ovat eläneet lapsuutensa suomenkielisissä kyläyhteisöissä vielä Neuvostoliiton alkuaikoina; vanhusten kielessä on paljon perinteisiä inkerinsuomen murrepiirteitä. Tässä vanhainkodissa kävin useita kertoja ja keskustelin sekä vanhusten että henkilökunnan kanssa. Olen siis pitkän ajan kuluessa tutustunut tutkittaviin ihmisiin ja heidän elinympäristöönsä. Näin voin ottaa huomioon myös kontekstin, jossa kieltä käytetään. Aineiston keruuta ohjasi myös vähitellen kertynyt hiljainen tieto, ja sen myötä aineisto on muotoutunut juuri tietynlaiseksi. Tämäntyyppinen aineiston kerääminen, osallistuva havainnointi, kuuluu etnografiseen lähestymistapaan (Hammersley & Atkinson

2007: 28–29). Tavoitteena on saada kielenkäytöstä monipuolinen, mutta syvälinen kuva, ja se vaatii yleensä keskittymistä pieneen kokonaisuuteen.

Olen aina mukana tallennetuissa keskusteluissa, mutta osallistumiseni vaihtelee tilanteittain. Joskus paikalla on myös joku toinen Suomesta tullut suomalainen. On huomattava, että tällainen tilanne on tavallinen vanhainkodissa mutta myös vanhainkodin ulkopuolella: yhteydet suomalaisiin ovat yleinen motivaatio opiskella tai käyttää suomea Pietarin alueella nykyään. Kanssakäyminen suomensuomalaisten kanssa sekä suomalaisten joukkotiedotusvälineiden seuraaminen vaikuttavat myös siten, että erilaiset nykypuhekieliset ilmaukset ovat tulleet osaksi joidenkin tutkittavien puhetta, tosin vanhainkodin asukkailla tällaisia ilmauksia ei esiintynyt.

Kielenkäyttöä käsittelevä tutkimukseni on jatkumoa aiemmalle inkerinsuomalaisten tutkimukselle. Esimerkiksi 1800-luvulla Inkerinmaalle lähti Suomesta kansanrunouden kerääjiä (H. Sihvo 1991: 320–323). Inkerinmaalla katsottiin säilyneen vielä alkuperäistä suomalaisuutta, ja siksi sieltä lähdettiin jäljittämään suomalaisten muinaista menneisyyttä. Omassa tutkimuksessanikin jäljitän menneisyyttä, mutta motiivini on sen kautta ymmärtää syvemmin sitä, miltä suomenkielisyys näyttää tänä päivänä. Menneisyyden vaiheiden esiintuonti auttaa ymmärtämään nykypäivän kielitilanteen moninaisuutta, ja tilanne näyttäytyy yksilöiden näkökulmasta. Menneisyyden kertomuksien analyysi paljastaa esimerkiksi jotain siitä, mihin puhuja kertomahetkellä haluaa samastua. On tavallista, että Suomesta tullut suomalainen kysyy inkerinsuomalaisten elämänvaiheista. Vanhukset kertovat taas asioista, joita ovat tottuneet kertomaan ja joiden olettavat kiinnostavan kysyjää. Tutkimus kiinnittyy tiiviisti tähän päivään ja antaa suuntaviivoja eteenpäin. Tutkimuksessani otan huomioon laajemman yhteiskunnallisen ja kielellisen tilanteen, tarkastelen sitä heijastelevia käsityksiä ja lopuksi syvennän tarkastelua joihinkin keskusteluihin, joissa esimerkiksi venäjän ja suomen kielen puhuminen rinnan aiheuttaa neuvottelua. Lähtökohtana ei siis ollut tutkia murteen muuttumista vaan kartoittaa ylipäänsä suomen kielen puhumista ja tarkentaa huomiota joihinkin tilanteisiin, jotka havainnollistavat suomen kielen käyttöä arjessa.

Arjen keskustelun tarkastelu vanhainkodissa havainnollistaa yhteiskunnan muutoksia. On syntynyt uusi monikielinen yhteisö, jossa yleensä toimitaan venäjäksi, mutta suomenkielisillä on mahdollisuus puhua lapsuutensa kieltä. Keskusteluissa mukana olijat arvioivat sitä, millä kielellä on sopivaa ja mahdollista puhua ja kuka esimerkiksi pystyy tulkkamaan, kun tulkkausta tarvitaan. Kielellisten muutosten vuoksi myös venäjän kieli näkyy tutkimuksessani, koska sitä käytetään usein eri tavoin myös pääasiassa suomenkielisessä keskustelussa. Venäjällä asuva, suomea lapsuudestaan asti puhunut vanhus ei välttämättä tiedä nykysuomeen kuuluvia käsitteitä, esimerkiksi tietokoneen suomenkielistä nimitystä, kuten aineistostani paljastuu: ”*Miten sie sanot, kompjuters?*” Tämä vanhuksen esittämä kysymys kuitenkin osoittaa, että hän tunnistaa *kompjuter*-sanana venäjänkieliseksi ja hakee käyttöönsä omasta mielestään asiaankuuluvampaa ilmausta. Suomenkieliselle kuuluu puhua suomea, ei suomea ja venäjää sekaisin. Voidakseen puhua suomea tavoittelemallaan tavalla hän haluaa oppia sanan, mutta yhtä hyvin hän voisi kysymällä varmistaa sen, että suomenkielinen ymmärtää, mistä on puhe.

Suora kysymys *ymmärrät sie, mitä mie huastan* paljastaa niin ikään puhujan tietoisuutta kielellisistä haasteista ja suuntautuu paikkaamaan vuorovaikutuksen ongelmaa.

Tässä tapauksessa puhuja olettaa, että keskustelukumppani ei ehkä ymmärrä sanotua. Ymmärtämisiongelmiä keskustelussa inkerinsuomalaisten ja suomensuomalaisten kesken voi ilmetä sen vuoksi, että suomalainen ei ymmärrä venäjää, ja myös erilainen kulttuuri Venäjällä ja Neuvostoliitossa on erottanut puhujia Suomesta. Neuvottelun kohteena voi siis olla yhtä hyvin venäjänkielinen ilmaus kuin vanha murrenakin. Kielimuodot eivät käytännössä ole selvärajaisia, sillä kielessä on aina erilaisia kerrostumia. Kielten ja kielimuotojen erot tulevat kuitenkin näkyviksi silloin, kun kielenkäyttöä aletaan kommentoida tai toinen osapuoli ei ymmärrä ja joutuu kysymään esimerkiksi sanan merkitystä. Puhujien kielelliset resurssit ovat joissakin tapauksissa selvästi erilaiset, ja sillä on merkitystä vuorovaikutuksessa.

Kielen käyttöön vaikuttavat myös mielikuvat siitä, miten pitäisi puhua missäkin tilanteessa. Olen ottanut selvää siitä, mitä käsityksiä tutkittavilla on kielistä ja kielimuodoista ja miten ne näkyvät keskusteluissa. Kaikilla tutkittavilla on selvä näkemys inkerinsuomesta: monien mielestä se on sekakieltä ja mummojen kieltä, eikä sitä itse haluta puhua. Murteellisuus ei ole arvostettua, kun taas kirjakieli ja oikea suomen kieli ovat. Tutkimuksessani monet toteavat haluavansa tai osaavansa puhua puhdasta suomea tai oikeaa suomea. Usein puhtaalla suomella tarkoitetaan kirjakielen mukaista suomea, mutta tarkemmin katsottuna kyse on joskus myös mielikuvasta: syntyperäinen suomalainen puhuu luonnollisesti puhdasta suomea. Aitous ja puhtaus ovat ominaisuuksia, joita monet kielenpuhujat tavoittelevat. Kielet ja niiden nimitykset ovat mielikuvia, mutta mielikuvat ovat osa todellisuutta. Kyse on siitä, mikä milloinkin on sopivalta tuntuva nimitys.

Inkerinsuomi elää käsityksissä ja mielikuvissa, mutta se elää vielä myös vanhimman polven puheessa perinteisinä murteellisuuksina. Eri-ikäisten inkerinsuomalais-taustaisten suomen kielessä kuuluvat lisäksi muun muassa suomen kirjakieli, nykypuhekielisyys ja usein venäjä. Joillakin yksilöillä tietyt piirteet korostuvat. Selvää kuitenkin on, että vanha murre on häviämässä.

Katson inkerinsuomalaisten suomenkielisyden muutoksia ja kielen käyttöä ennen kaikkea valliinneiden olojen valossa: suomen kielen käytön nopea väheneminen kuvaa vain sitä, kuinka yhteisöt ovat hävinneet, mutta toisaalta se, että suomen kieltä yhä käytetään eri tavoin, kertoo uusista yhteyksistä suomenkielisiin, kielen elinvoimaisuudesta ja muuntumiskyvystä. Yhden ihmisen elinaikana on tapahtunut suuria yhteiskunnallisia muutoksia, ja nämä muutokset näkyvät kielenkäyttövalinnoissa ja ovat kuultavissa puheessa ja kielellisissä käsityksissä.

Lähteet

- ENGMAN, MAX 1991: Pietari ja Inkeri. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 167–178. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKAMIES, PEKKA 2008: Suomalais-ugrilaiset kansat monikansallisessa imperiumissa. – Sirkka Saarinen & Eeva Herrala (toim.), *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa* s. 129–148. Uralica Helsingiensia 3. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.

- HAMMERSLEY, MARTYN – ATKINSON, PAUL 2007: *Ethnography. Principles in practice*. 3. painos. London: Routledge.
- KOKKO, OSSI 2007: *Inkerinsuomen pirstaleisuus. Eräiden sijojen kehitys murteen yksilöllistymisen kuvastajana*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 48. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- NEVALAINEN, PEKKA 1991: Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 234–299. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1995: Inkeriläiset ja Pietari. – Maija Lapola (toim.), *Suomi & Pietari* s. 19–53. Helsinki: WSOY.
- RIIONHEIMO, HELKA 2007: *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 2003: Inkerinsuomi ja suomalaiset Inkerinmaalla. – Hannele Jönsson-Korhola & Anna-Riitta Lindgren (toim.), *Monena suomi maailmalla. Suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä* s. 272–299. Tietolipas 190. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SIHVO, HANNES 1991: Inkeriläisten identiteetti muutosten paineissa. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri* s. 343–360. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SIHVO, JOUKO 2000: *Inkerin kansan 60 kohtalon vuotta*. Helsinki: Tammi.
- SUNI, LEO 2000: Inkerinsuomalaiset. – Timo Vihavainen & Irina Takala (toim.), *Yhtä suurta perhettä. Bolševikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla* s. 77–94. Kikimora publications. Series B 12. Helsinki: Aleksanteri-instituutti.

Kaarina Mononen: *Inkerinsuomalaisten suomen kielen käyttö Pietarissa ja sen lähi-alueella*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos 2013. Kirja on luettavissa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8657-1>.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi_sukunimi@suomi24.fi